

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Mgr. Drahomíra Malyková

**Nálezy lidských kosterních pozůstatků
na sídlištích mladší a pozdní doby
bronzové ve středních Čechách**

**Finds of Human Skeletal Remains wi-
thin Settlements of Early and Late
Bronze Age in Central Bohemia**

Teze disertační práce

vedoucí práce – Prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.

2012

Pohřbívání a nakládání s těly zemřelých patří mezi specifické projevy lidské kultury a zkoumání archeologických pramenů funerálního charakteru může významným způsobem rozšířit naše vědomosti o způsobu života a náboženských představách pravěkých populací.

Mezi jednu ze základních otázek, které si evropské bádání klade, patří výskyt lidských kosterních pozůstatků a pohřbů v areálech soudobých sídlišť. Jde o jev vyskytující se v mnoha různých formách, který má značné geografické rozšíření a je možné se s ním setkat téměř ve všech etapách pravěkých dějin. Problematika tohoto typu nálezů je značně různorodá a je možné jí sledovat z mnoha úhlů pohledu, které leckdy zároveň slouží jako uměle vytvořená dělící kritéria (například charakter a funkce objektu, forma uložení a kompletnost skeletu, pohlaví a věk zemřelých jedinců, jejich počet v objektu, prezence či absence případné hrobové výbavy nebo identifikace násilných zásahů na kostech).

Na základě dosavadních výsledků bádání v Čechách a na Moravě je frekvence výskytu lidských kosterních pozůstatků na sídlišťích pozorována zejména v mladší a pozdní době bronzové. Jako základní těžiště práce byly vybrány nálezy z lokalit středočeského kraje právě z těchto období pravěku.

Fenomén sídlištních pohřbů prochází kontinuálně celým českomoravským i středoevropským pravěkem pouze s určitými kvantitativními odchylkami. Je však nutné připustit, že naše informace o frekvenci výskytu tohoto jevu mohou být ovlivněny intenzitou zájmu různých badatelů o tuto problematiku v určitém období i současným stavem výzkumu.

Nálezy lidských kosterních pozůstatků v sídlištním kontextu představují známý fenomén neolitických kultur. Kromě pohřbů v samostatných hrobových jamách, se v areálu sídliště souběžně objevují také pohřby jedinců v různých typech sídlištních objektů. Výskyt stejného typu nálezů pokračuje i v období eneolitu. Z horizontu jordanovské kultury, jsou na našem území známé lokality, kde se vyskytly lidské kosterní pozůstatky v objektech původně sídlištního charakteru. V rámci eneolitického období je možné registrovat největší počet nálezů lidských kosterních pozůstatků ukládaných do objektů původně nefunerálního charakteru na sídlišťích v období kultury nálevkovitých pohárů.

Z období řivnáčské kultury pochází naprostá většina evidovaných nálezů lidských kosterních pozůstatků v sídlištních kontextech z výšinných lokalit, což odráží charakteristický rys nositelů této kultury, kterým bylo osídlování výšinných poloh.

Starší doba bronzová je v Čechách i na Moravě tradičně spjata s únětickou kulturou. Její nositelé souběžně s pohřbíváním na nekropolích uplatňovali také ukládání jedinců v areálech sídlišť. Výskyt tohoto typu nálezů pak zdánlivě kulminuje v mladší a pozdní době bronzové.

Výskyt nálezů lidských kosterních pozůstatků v sídlištním kontextu v různých typech objektů nadále pokračuje i mladších obdobích. V rámci doby železné jsou nacházeny jak relativně kompletní skelety dětí i dospělých jedinců, tak jejich jednotlivé části případně kosti lebky a jejich fragmenty. Vyskytují se i vícečetné pohřby dospělých jedinců, v některých případech společně s dětmi a přepálené

kosterní pozůstatky – žárové hroby. V době laténské jsou lidské kosterní pozůstatky nejčastěji nalézány v zahloubených objektech obytného charakteru, ovšem početně zastoupené jsou také běžné sídlištní jámy neurčené funkce, včetně jam členitého tvaru a síla. V souboru nálezů mají výraznou převahu pouze části skeletů, většinou dokonce jen jednotlivé kosti, případně skelety a jejich části v nestandardním uložení. I v době římské je možné kromě dokladů ustálených pohřebních zvyklostí na některých sídlištních dokumentovat i kosterní pozůstatky „pohozených“ jedinců, nebo jejich částí, které svědčí o zvláštních pohřebních praktikách.

Mimo standardní nálezy pohřbů v rámci jednotlivých pohřebišť představují v mladší a pozdní době bronzové významnou skupinu nálezů právě lidské kosterní pozůstatky, nacházené v rámci sídelních areálů.

Jedná se o otevřená nížinná sídliště, výšinné lokality, jeskyně nebo propasti a některá naleziště interpretovaná jako kultovní centra.

Nálezy lidských kosterních pozůstatků pochází z různých sídlištních a sídelních objektů, z kulturních vrstev, nacházejí se také v příkopech a pod destrukcemi valů a také v samostatných hrobových jamách. Nejčastější nálezy nicméně pochází zejména ze sídlištních jam. Pro mladší dobu bronzovou ze středních Čech dosud nemáme doklad o uložení lidských pozůstatků v obytném objektu, což nepochybně souvisí také s jejich předpokládanou nadzemní konstrukcí. Pro období pozdní doby bronzové je znám zatím jediný nález samostatné lebky v polozemnici štítarské kultury. Někteří badatelé vydělují zvláštní skupinu pohřbů v regulérních hrobových jamách. Někdy je však velmi těžké určit, zda šlo původně o sídlištní nebo hrobovou jámu, zvláště v případě, kdy jsou z terénního výzkumu k dispozici pouze jejich spodní části, nebo se jedná o starší výzkum, kdy mnohdy chybí bližší informace o náleзовých okolnostech.

V archeologii je, vzhledem k možnostem poznání tohoto oboru, pohřební ritus chápán poněkud dílčím způsobem, a to jako víceméně závazný způsob ukládání ostatků zemřelých. Vedle většinového závazného pohřebního ritu je pak evidováno množství odchylek. Zejména z tohoto důvodu se snaží mnoho badatelů rozdělit způsob ukládání zemřelých do skupin, které je možné vyčlenit zejména na základě náleзовé situace. V každé společnosti záleží na statusu konkrétního člověka, jaká forma pohřbu mu náleží. Důležitou roli při tom může hrát například postavení jedince ve společnosti, způsob jeho smrti, dožitý věk, pohlaví a mnoho dalších aspektů, z nichž některé se mohou odrážet v archeologické náleзовé situaci.

Jedním ze základních rysů pohřbu je poloha skeletu. Podle toho, zda byly v objektu nalezeny pozůstatky jednoho nebo více jedinců lze rozdělit tyto pohřby na jednočetné a vícečetné. V tomto případě stojí jistě za úvahu možnost ukládání příbuzných jedinců, členů rodin, matek s dětmi nebo i partnerských párů do společného objektu.

Jednotlivé typy lidských kosterních pozůstatků lze dělit také na základě toho, zda byly nebo nebyly v jámě objeveny milodary náležící mrtvému. V některých případech je odlišení milodaru od „náhodně“ uloženého předmětu problematické. Za milodar lze považovat pouze ty předměty, které prokazatelně souvisejí s lidskými kosterními pozůstatky.

Z celkového počtu katastrů středočeského kraje byly objekty s lidskými kosterními pozůstatky, spadající do mladší a pozdní doby bronzové, tedy do období knovízské a štítarské kultury, evidovány na území 98 z nich. Ne ve všech evidovaných případech byl kosterní materiál vyzvednut a ne vždy se vyzvednutý materiál dochoval až do dnešní doby.

Důležitým aspektem, potřebným pro práci s materiálem, bylo zjištění, zda a nakolik je k dispozici podrobná archeologická dokumentace nálezů lidských kosterních pozůstatků.

Patrně první, kdo v kontextu archeologických nálezů na našem území vnesl do odborné literatury úvahu o existenci antropofagie u populace doby bronzové, byl J. Matiegka na konci 19. století. Výchozím materiálem pro konstrukci této hypotézy se pro něj staly nálezy lidských kosterních pozůstatků v jamách na eponymní lokalitě knovízské kultury v Knovízi u Slaného. Od padesátých let dvacátého století přibýly z území Čech k těmto nálezům mnohé další, které antropologicky zpracoval J. Chochol.

Po prvotním shromáždění výše uvedených informací bylo možné přistoupit k samotnému hodnocení antropologického materiálu. Hodnocení bylo zaměřeno na evidenci kompletnosti a zachovalosti lidských kosterních pozůstatků, dále na evidenci faktorů, které mohou omezit možnosti určitého způsobu zkoumání (např. absence nebo presence konzervace, lepení a rekonstrukce) a zejména na detekci nálezů případných násilných zásahů (lomy, zářezy, záseky), jejich dokumentaci a klasifikaci.

Změny na kostech vznikají v důsledku ztráty vody, odtučněním a konečně i ztrátou organických látek, přičemž organické látky mohou zůstat v kostech uchovány i po dobu několika století. Kostí postupem času vysychají, stávají se lehčími a na povrchu se temně zbarvují. Změny mohou vznikat také vlivem prostředí, ve kterém jsou uloženy a samozřejmě i působením mnoha dalších faktorů. Mezi tyto faktory je možné započítat rozklad těla a tafonomické procesy. Přírodní podmínky ve kterých jsou kosti uloženy způsobují změny jejich váhy a zbarvení. Množství změn a poškození je zapříčiněno právě přírodním prostředím, různými typy půd, působení tepla, ohně nebo mrazu. Porušení kostí způsobují v nemalé míře také mikroorganismy živočichové a rostliny. Mnohé z takto vzniklých poškození mohou být zaměněna s intencionálními zásahy.

Často bývá v souvislosti s lidskými kosterními pozůstatky, zejména s těmi z doby bronzové, řešena otázka případných násilných zásahů. Zde je mimo jiné velmi důležitá znalost mechanismů vzniku zlomenin, ale i přesto je velmi často nemožné určit, zda k zásahu došlo za života jedince nebo až po jeho smrti. Traumatické změny, pozorovatelné na lidském skeletu, jsou posuzovány podle příčin traumatu, podle fyziologického stavu, známek hojení nebo anatomické lokalizace, případně podle rozsahu a typu poškození. Nejvíce diskutovanou je otázka příčiny úrazu a zejména rozlišení úrazů náhodných a záměrných. Mezi záměrné úrazy jsou řazena například bojová zranění a zvláštní skupinu záměrných traumat tvoří arteficiální zásahy. Do této skupiny je možné zařadit amputace, trepanace a mutilace.

Při zkoumání antropologického materiálu z archeologických výzkumů patří k zásadním otázkám zjištění příčiny případného úrazu a zejména snaha o rozlišení úra-

zů náhodných od záměrných. Některá záměrná zranění, mezi která lze řadit například bojová traumata, bývají identifikovatelná poměrně snadno. Jedná se zejména o sečná poranění, způsobená předmětem s ostrou hranou, po kterém vzniká většinou úzká podlouhlá rána, jejíž velikost je úměrná síle úderu a typu použité zbraně. Průběh linie zranění neodpovídá anatomické stavbě kosti a je přímý. Sečné rány jsou velmi dobře diagnostikovatelné i v nezhojeném stavu. Specifické sečné nebo řezné rány mohou na kostech zanechat např. dekapitace a skalpování. V poměrně vzácných případech je možné identifikovat na kosterním materiálu také bodné rány. Stopy tohoto poranění se vyskytují nejčastěji na žebrech, ale výjimečně i na lebce.

V případech, kdy jsou na kostech identifikovány záseky nebo zářezy, uvažují o nich někteří badatelé nejen jako o stopách původních bojových zranění, ale také jako o známkách snahy o oddělení jednotlivých částí těla od sebe nebo odstranění měkkých tkání z kostí. Poměrně často byla diskutována i myšlenka o praktikování antropofagie.

Za charakteristické stopy, které na kostech zanechá manipulace spojená s antropofagií, považuje například typické mnohočetné jemné zářezy v okolí končetinových kloubů, záseky, stopy tříštění za účelem získání morku z dlouhých kostí nebo mozku z lebky, či stopy úpravy například pečením – opálené konce kostí a tzv. anatomickou zachovalost, podmíněnou podle jeho názoru nejspíše tepelnou konzervací organické kostní hmoty.

Mechanické (zářezy, záseky, škrábání a lomy) a tepelné (opálení, vaření) byly sledovány ve vztahu k případné antropofagii i na středočeském antropologickém materiálu z mladší a pozdní doby bronzové pocházejícího ze sídlištních objektů.

U tzv. anatomicky zachovaných kostí považovaných za doklad tepelné úpravy fixací organické složky v kosti vyvstává ale problém, neboť při postupném zahřívání se kolagenová vlákna v kosti zkracují a kolagen se začíná přeměňovat na rozpustnou želatinu vroucí voda pak navíc kromě denaturace kolagenu způsobuje také jeho vymývání z kostí. Na základě těchto poznatků se zdá být tedy hypotéza o fixaci organické složky v kosti vařením diskutabilní.

Dá se říci, že mezi jednotlivými badateli existuje v současné době základní rozpor v interpretaci. Na jedné straně převládá stanovisko, že se v případě zmíněných indicí jedná o doklady jiného způsobu zacházení s lidskými ostatky, případně o následky postdepozičních vlivů, na straně druhé jde o již zmiňovaný doklad antropofagie.

Bohužel musím konstatovat, že mě není znám žádný způsob, kterým by šlo tento jev jednoznačně antropologicky dokázat. Všechny uváděné důkazy (tříštění, štípaní a řezání kostí, stopy vaření nebo opékání, ohlodávání) jsou jen nepřímé, často těžko rozpoznatelné indicie, které mohou tuto hypotézu podpořit, ale přímo ji nedokládají.

Při pokusu o hodnocení dostupného antropologického materiálu u lokalit, které byly zmíněny v souvislosti s praktikováním antropofagie bylo zjištěno, že na žádném materiálu nejsou přítomny zářezy v okolí končetinových kloubů. Zjištěn byl pouze jediný zářez na lebeční kosti z lokality Poříčany a zásek na spánkové kosti

nalezené v Květnici. Na kostech z hodnocených lokalit byly identifikovány i lomy vzniklé na tzv. čerstvé kosti obsahující organickou složku, ale k době jejich vzniku není možné se blíže vyjádřit, neboť organická složka může být v kosti zachována i poměrně dlouhou dobu po smrti jedince. Stopy okusu na distálním konci femuru ze Sisyfovy propasti dokládají nejspíš uložení kadaveru na povrchu, na místě přístupném pro zvěř. Sisyfova propast je vertikální a je možné předpokládat, že k okusu došlo ještě předtím, než se kosti do propasti dostaly. Domnívám, se že zmíněné indicie není možné považovat za jednoznačné doklady praktikování kanibalismu. Na antropologickém materiálu ze středočeských lokalit, který byl k dispozici, nebyly zjištěny stopy, které by úvahy o nutričním kanibalismu připouštěly.

Při pokusu o alespoň hypotetické zhodnocení nálezů lidských kosterních pozůstatků na sídlištích je třeba sáhnout k etnologickým a historickým pramenům, které ovšem nelze chápat jako zásadní argumenty k vysvětlení daného jevu, ale pouze jako jeden z mnoha zorných úhlů, pod kterým lze na danou problematiku nahlížet. Lidské kosterní pozůstatky v jamách z doby bronzové byly hodnoceny z mnoha hledisek: z hlediska etnicko-sociálního, rituálně-religiózního, ekonomicko-sociálního, morálně-právního a nebyly vyloučeny ani interpretace některých pohřbů jako pohřbů nouzových nebo tajných. Jedním z prvních aspektů, ke kterým je při sledování tohoto jevu nutno přihlížet, je rozmanitá diferenciací pohřebních zvyklostí a způsobů zacházení s lidskými ostatky. Ještě v poměrně nedávné době byl mezi některými badateli platný názor, že antropologické i archeologické prameny nenaznačují zatím žádné možnosti sekundárního pohřbu po ohnutí svaloviny ve středoevropské době bronzové. Na pohřebišti ze starší doby bronzové v Praze 9-Miškovicích byla jako doplněk archeologických a antropologických pozorování úspěšně použita fosfátová analýza a s její pomocí se kromě „regulérních“ pohřbů, s kompletně dochovanými kostrami v anatomické poloze, podařilo prokázat některé doposud neznámé formy pohřbívání, a to cca v 45 % ze všech odkrytých hrobů. Mimo jiné bylo doloženo pohřbívání samotných kosterních pozůstatků bez měkkých tkání, mnohdy ve schránkách s organického materiálu a často s milodary. Výsledky tohoto výzkumu dávají tušit, že pohřební ritus doby bronzové je mnohem rozmanitější, než je možné běžnými archeologickými metodami zjistit a různé způsoby zacházení s lidskými ostatky, včetně sekundárního pohřebního ritu není možné jednoznačně vyloučit ani pro mladší a pozdní dobu bronzovou.

Pohřební zvyklosti jsou velmi různorodé a velmi často se odlišují i v oblastech, které nejsou od sebe příliš geograficky vzdálené. Přesto je ale vhodné ukázat alespoň hypotetickou možnost archeologizace sekundárního pohřbu, byť na příkladu pohřebního ritu vzdáleného kmene Fali v severním Kamerunu. V primární fázi pohřbu je zemřelý jedinec zabalen do vrstvy obinadel a kůže a uložen úzkým otvorem do kónické jámy vyhloubené v zemi nedaleko vesnice. Hrobový otvor bývá překryt keramickou nádobou na kterou je navršena malá mohyla. Zhruba po třech letech je z hrobové jámy vyzvednuta lebka která se umístí do speciální urny a přeneše k původnímu obydlí zemřelého. Asi po třech měsících je pohřbena do mělké jámy v zemi na „neznámé“ místo.

Při pokusu o hypotetickou rekonstrukci archeologizace zmíněného pohřbu by archeologové po stovkách let mohly nalézt kónickou jámu, s kruhovým půdorysem a rovným dnem, která by obsahovala mimo jiné lidské kosterní pozůstatky bez lebky,

s některými částmi možná v anatomické poloze, ale mnohem spíše změt' dislokovaných kostí. Na jiném místě by mohli, čistě hypoteticky, například ještě objevit samostatnou malou jámu s lebkou v keramické nádobě.

U archeologických nálezů se předpokládá se, že nálezy samostatných lebek, nebo dekapitovaných koster, jsou dokladem určitých manipulací s lidskými hlavami a lebkami. U nálezů celých lebek lze předpokládat jejich využití k mnoha různým účelům: mohly sloužit jako ochrana nebo ozdoba svatyní, čarodějnická rekvizita, válečná trofej i jako materiál pro výrobu kostěných artefaktů atd.

Při pokusech o interpretaci výskytu lidských kosterních pozůstatků v sídlištních objektech mladší a pozdní doby bronzové je diskutováno mnoho hypotéz. Takřka univerzální je výklad, že se jedná o oběti božstvům. Jako na pozůstatky lidských obětí je možné totiž nahlížet na nálezy kompletních koster, nalezených v jamách, buď s evidovanými stopami násilí, nebo i bez nich, bez ohledu na to v jaké jsou nalézány poloze. Rozpoznání případných násilných zásahů nemusí hrát žádnou roli, neboť je známo mnoho způsobů, jakými se mohla oběť provádět (probodnutí, podřezání, otrávení, udušení apod.), z nichž některé na kostech nezanechávají stopy. Tomuto výkladu napovídá i situace v egejské oblasti, kde jsou pohřby v osadách v době bronzové výjimečné a nalezené v takovém stavu, že jsou ve své většině považovány za lidské oběti. Do souvislosti s obětováním jsou často dávány i nálezy celých skeletů zvířat (obvykle mladých jedinců), nacházené v podobných situacích.

Dalším často diskutovaným výkladem v souvislosti s tímto typem nálezů je antropofagie. I lidské oběti mohou být někdy spojeny s antropofagií. Je možné se setkat i s určitým typem fetišismu, který se vztahuje na kosti obětí, často na lebky, které mohou být i různým způsobem upravovány. Na základě některých nálezů je antropofagie u populace knovízské kultury považována v podstatě za prokázanou, nebo vysoce pravděpodobnou. Bohužel musím konstatovat, že mi není znám žádný způsob, kterým by šlo tento jev jednoznačně antropologicky dokázat. Všechny udávané důkazy (tříštění, štípaní a řezání kostí, stopy vaření nebo opékání, ohlodávání) jsou jen nepřímé, často těžko rozpoznatelné indicie, které mohou tuto hypotézu podpořit, ale přímo ji nedokládají. Navíc je možné, že častý výskyt tzv. dokladů antropofagie je pouze zdánlivý. Kosterní materiál ze středních Čech možnost praktikování antropofagie nepotvrzuje.

Jednou z dalších předkládaných možností je tvrzení, že mohlo jít o lidi vyloučené ze společnosti. Stejní autoři připouštějí možnost, že se ovšem mohlo jednat i o lidi výjimečné, nemocné nebo postižené.

Další z prezentovaných možností výkladu tohoto jevu jsou tzv. pohřby nouzové. Zejména v době, kdy komunita procházela určitou krizovou situací a nebylo by možné zajistit standardní způsob pohřbu. Jinou z možností jsou tzv. pohřby tajné. Velmi časté jsou nálezy kosterních pozůstatků malých dětí. V řadě případů tak mohlo jít o způsob odstranění zemřelého nebo i nechtěného novorozence. E. Neústupný formuloval domněnku, že v knovízské kultuře se lidské pozůstatky ukládaly na sídlišti až po jeho opuštění (resp. po přestěhování obyvatel o něco dále). Do opuštěných zahloubených objektů pak pochovávali jejich ještě nedávní uživatelé své mrtvé. Tento model byl prokázán např. v únětické kultuře (Slavkov u Brna). Pro mladší a pozd-

ní dobu bronzovou zatím není publikováno dostatek sídlišť, aby bylo možné tento model ověřit.

Nelze jednoznačně souhlasit ani s tvrzením, že „knovízské „pohřby“ v jamách byly ve své většině uloženy „ubitých lidí, nikoli přirozeně zemřelých“, protože rozpoznání příčiny smrti u pravěkého antropologického materiálu je značně složité a ovlivněno množstvím zkreslujících faktorů.

Také další interpretace, kdy je na základě tohoto typu pohřebního ritu určována společenská diferenciaci u knovízské kultury, nebude asi zcela odpovídat skutečnosti. Předpoklad, že lidské kostry pohozené v sídlištních jamách patří osobám s nižším postavením, které neměly právo na rituální pohřeb se opírá o fakt, že průměrní členové občin byli pohřbíváni v běžných žárových hrobech a osoby vysokého společenského postavení pak v bohatých hrobech kostrových nebo žárových.

Je spíše pravděpodobné, že se v rámci knovízské kultury praktikovaly různé způsoby zacházení se zemřelými a existovalo vedle sebe několik navzájem rovnocenných pohřebních rituů, z nichž ne každý se archeologicky projevuje.

Další značně diskutovanou, ale zatím málo přijímanou interpretací, stojící většinou v opozici proti antropofagii, je doklad sekundárního pohřebního ritu.

Většina předkládaných hypotéz je založena na nálezech publikovaných v druhé polovině dvacátého století. V posledních desetiletích došlo k obrovskému nárůstu materiálu shromážděného zejména z velkoplošných archeologických výzkumů. Jednou z možností jak k řešení této problematiky přispět je zpracování a publikace právě tohoto materiálu a archeologických situací. Bez nové pramenné základny zřejmě není řešení této otázky možné.

Při pokusu o řešení problematiky nálezů lidských kosterních pozůstatků na sídlištních vyvstala celá řada problémů. Kromě nedostatečného množství publikací nálezových situací, je stále ještě většina antropologického materiálu zkoumána a dokumentována v terénu a následně vyzvedávána bez přítomnosti antropologa s terénními zkušenostmi. Je třeba zdůraznit že kosterní pozůstatky mohou poskytnout řadu informací pouze ve své původní nálezové situaci a při vyzvednutí značnou část své informační hodnoty ztrácí. Bez změny metodiky terénního výzkumu a z kvalitnější dokumentace, s ohledem na antropologický materiál, je řešení otázek spojených s lidskými kosterními pozůstatky mnohem více limitované. Dalším problémem s tím spojeným je také evidence výskytu jednotlivých kostí nebo jejich zlomků v sídlištních objektech. V mnoha případech je totiž přítomnost jednotlivých lidských kostí nebo jejich zlomků zjištěna až při zpracování v laboratoři, často tak zůstanou neregistrovány jako součást dosud nezpracovaného osteozoologického materiálu.

Kostrové pohřby a lidské kosti v jamách na sídlištních jsou důležitým pramenem pro získání hlubších poznatků o způsobu života i představách lidu, který žil koncem doby bronzové na našem území. Další podrobnější zpracování problematiky by bylo jistě vhodné. Otázku je ovšem nutné řešit v kontextu všech dostupných souvislostí a pramenů, které je možné získat.

Je téměř jisté, že mohlo existovat mnoho různých způsobů nakládání se zemřelými i v rámci jedné kultury. Lze předpokládat, že výsledkem tohoto, zatím blíže neurčitelného způsobu zacházení s lidskými ostatky, mohl být i výskyt lidských kostí v sídlištních objektech. Pohřební ritus a vůbec způsob zacházení s mrtvými lidskými těly je jedním z výzkumných problémů, na jehož řešení by se měly v prospěšném integrálním sepětí podílet mimo archeologie také fyzická a socio-kulturní antropologie a další vědní disciplíny.